

Халық әндерін заманауи әндерге бейімдеудің маңызы

Қазақ әндеріндегі философиялық ой тереңдігі үнемі дидактикалық мәселелермен қапсырыла қапталдасқан. Қазақ әндерінің қай жанрын алмасақ та, өнегелі өсиет арқылы, ізгілікті мейірбандыққа, татулық пен бірлікке, адамгершілікке, байсалды мінез-құлыққа, сиқырлы ақылдылыққа насихаттап отырады. Сонымен бірге, қазақ халқының тарихын, өмір сүру тіршілігінің сан қилылығын, қоғамдық көзқарастарын, ақыл-ойының жиынтығын танытады. Қазақ әндерінің дидактикалық, танымдық қасиеті негізгі ерекшеліктерін тағы бір қырынан көрсетеді.

Қазақ халық әндерінің жанрлары да көп. Оларды жүйеге келтірілген жіктемелер де баршылық (А.В.Затаевич, Б.Г.Ерзакович, Т.Бекқожина, З.Қоспаков, т.б.). Жіктемелерін бәрін өнертану саласында толық қолдауға болады. Ал педагогикалық салада оларды осы калпында пайдалануға болмайды, өйткені олар әндердің тәрбиелік мүмкіндіктерін жан жақты ашып көрсетуді шектейді. Біздің пайымдауымызша мектеп практикасында мазмұнды пайдалану мақсатында қазақ әндерінің тәрбиелік мүмкіндіктерін былайша жүктеген дұрыс сияқты:

- тұрмыс салт әндері (бесік жырлары, балалар мен жастар әндері);
- еңбек, шаруашылық, кәсіп әндері (бақташылық, төрт түлік мал туралы әндер, диқан, егіншілік әндері, аңшылық, саяткерлік әндер, жұмысшы әндері);
- үйлену әндері (той бастар, той тарқатар, жар-жар, беташар, қоштасу, сыңсу, құдалар әндері);
- ұлыс әндері (жарапазан); діни әдет — ғұрыптар тудырған әндер (бәдік, бақсы, сарыны);

- жаналазау әндері (естірту, жұбату, көңіл айту);
- нақиялы әндер (алғыс, бата, тілек, жұмбақ, мысал-әжуа, күлдіргі мысқыл әндер);
- қиял-ғажайып әндер (аңыз әндер, өтірік өлеңдер);
- сатиралы — юморлық әндер (әзіл-қалжың, мысқыл, күлдіргі әндер);
- тарихи әндер;
- әлеуметтік теңсіздік әндері;
- эпикалық шығармалар (терме, толғаулар);
- айтыс әндері; лирикалық әндер [1].

Ғасырдан жалғасып келе жатқан халық әндеріне құлақ салу, халқымыздың қанымен бірге пайда болып, ажырамас серігі болып кеткен ән өнерін оқушыларға яғни, келешек ұрпақ жеткізу шарт. Оқушының орындаушылық шеберлігімен қатар, көркемдік әдеби оймен, әуендік талғамының да тұрақты өсіп тұруына үнемі назар аударуы, оқушының жан-жақты дамуы, шеберлік деңгейімен адами және рухани байлығының астасып жатуы, музыкалық білімі мен тәрбиесінің негізгі мақсаты екенін білу, және осы тұрғыда арттыруымыз тиіс. Сол себептен «Халық әндерін заманауи әндерге бейімдеу» бағдарламасын құрастырып жасаған болатынымын. Бағдарламаның мақсаты - оқушылардың музыкалық мәдениетін қалыптастыру, халық музыкасы арқылы ақыл-ойы мен дене жағынан дамуды, адамгершілік, тазалық пен өмірге деген көзқарасын қалыптастыру; оқушылардың орындаушылық қабілеті, тұлғаның шығармашылық қабілетін дамыту, оқушылардың музыка өнерінің негізі мен оның өмірімен байланысы жайлы түсінігін жетілдіру, бағдарламаның тақырыптық құрылымында көрсетілген басты мәселелерді, музыкалық, тәжірибелік іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыру, музыканы түсініп шығармаларды мәнерлі орындап, орындағанда әуенінің таза болуы, ырғақты сезіне білу, вокалды-ән айту дағдыларын қалыптастыру мақсатымен қазақ халық әндерін және композиторлардың ән-күйлерін заманауи профессионалды музыкалық шығармалар, жергілікті сазгерлердің ән-күйлері келтіріліп отырып, өзінің өмірінде музыкалық дағдыларын қолдана білетін, өз Отаны – Қазақстан

Республикасын сүюге және адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеу болып табылды. Міндеттері: қазақ халқының мәдениетіне қызығушылығын және сыйластық сезіміне тәрбиелеу, музыкалық мәдениеттің негізгі кәсіби жанрларын анықтау және тыңдау, әуезге эмоционалды үн қату қабілетін дамыту. Музыкалық мұраға деген қызығушылығын, музыка жайлы, музыкалық алғашқы мәліметтерге ие болу, практикалық білім, білік, дағдыларды қалыптастыруда тыңдау, ән айту, музыкалық-ритмикалық қозғалыстарға, музыкалық аспаптарда ойнау, импровизациялай білуге, яғни музыкалық-шығармашылық компетенттілігін қалыптастыру. Дәстүрлі қазақ музыкасының өткен және қазіргі замандағы халық өмірімен байланысы және оның композиторлық шығармашылығындағы рөлі туралы білім беру. Мұндай музыкалық іс-әрекеттер түрін біріктірудің басты шарты қабылдау процесін дамыту болып табылады. Кезінде халық әндерін ешбір аспапсыз, жалаң дауыспен аттың жалы, түйенің қомында отырып айтты ата-бабаларымыз. Кейіннен домбырамен, сыбызғымен, қобызбен айтты. Ахмет Жұбанов үлкен оркестр құрып, халық әндері оркестрмен де, фортепианомен де орындалды. Ал қазір эстраданың үстемдік құрған заманы. Сондықтан неге бұл заманның да тілімен сөйлемеске? Әнді халыққа жеткізудің жолын іздеу керек. Бізді меңдеп алған эстрада ма? Онда халық әндерін эстрадаға бағыттаңдар. Тек бояуын кетіріп, өңін бұзып алмасаңдар болды дегенді үнемі айтамын. Халық әндерін эстрадаға салып та, фольклорлық ансамбльмен де айтуға болады – деп Рамазан Стамғазиев атамыз да айтқан. Бүгінгі бала – ертеңгі елтұтқа. Ал өнерлі бала – белгілі бір мөлшерде қоғамды тәрбиелеуші күш. Қоғамның «тәрбиешілерін» дұрыс тәрбиелеу – бүгінгі күннің басты талабы. Сондықтан балалық шағында сахнаға енді ғана қадам басып жатқан жас бүлдіршіндерді дұрыс жолға салу арқылы қазақ өнерін сақтап қаламыз деген ойдамын [2].

Бір сөзбен айтқанда, қазақ халқының тәрбие саласында пайдаланған талаптары олардың дәстүрлерінен орын тапқан. Олар – балалар ойындары, шығармашылығы, баланың дүниеге келуін (шілдехана), бесікке салуын, қырқынан шығаруын, белгілі бір жасқа толуын (туған күн) мерекелеу, алғашқы

қадамына сәттілік тілеу (тұсау кесу), сүндетке отырғызу, алғаш ат жалын тартып мінуі (тақымқағар), жарысқа, күреске түсуі, той жоралғысы («Той бастар», «Жар-жар», «Беташар», «Сыңсу», «Қыз ұзату»), көктемнің келуін мейрамдау (Наурыз), кісі қазасына байланысты салттар (Жоқтау), алыс сапарға шығарып салу, туыстар, көршілер арасындағы әртүрлі тойлар («Соғым», «Шеке», «Бие бау» және т.б.) қонаққа бару, қонақ қабылдау, айтысқа әртүрлі ойын-сауықтарға қатысу, Аламан жарыс, Бәйге жарыс, Көкпар тарту, Қыз қуу, Теңге алу, Қазақша күрес және т.б.

Осы айтылған салт-дәстүрлердің әрқайсысы тәрбиенің өзінше бір құралы, тәсілі немесе әдісі ретінде қызмет етті [3].

Әдебиеттер:

1. <https://bigox.kz/kazak-xalyk-anderinin-tarbielik-mani/>
2. Дүйсембінова Р.Қ. Қазақ әндерінің тәрбиелік мәні. Жинақ. Алматы, 2005
3. Ахметова М. Ән өнері және уақыт - Алматы: "Өнер" 1993.